

Derleyenler
SİMTEN COŞAR - AYLIN ÖZMAN
Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet

İletişim Yayınları 2250 • Araştırma-İnceleme Dizisi 372

ISBN-13: 978-975-05-1868-3

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Kübra Yaşasın

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Hüseyin Türk

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ebru Gezici

BASKI ve *CILT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
SİMTEN COŞAR - AYLİN ÖZMAN

Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet

Edebiyat, Medya, Siyaset

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ YERİNE.....	9
-------------------	---

BİRİNCİ KISIM

Cinsiyetlendirilmiş Millete Bakmak

1 POPÜLER KÜLTÜR VE MİLLİYETÇİLİK: SOKAĞIN HİSSİ SUAVİ AYDIN.....	19
2 TÜRKİYE'DE EĞİTİM, MİLLİYETÇİLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYETİN KESİŞİM NOKTALARI TUBA KANCI.....	77
3 SEVGİNİN VE NEFRETİN EĞİLİP BÜKÜLEBİLİRLİĞİ: KADINLARIN MİLLİYETÇİLİĞİ NAGEHAN TOKDOĞAN.....	111

İKİNCİ KISIM

Gündeliğın Günceli: Medyada Cinsiyetin İnşası

- 4 ZORUNLU-GÖNÜLLÜ MİLLİYETÇİLİKLER
VE TOPLUMSAL CİNSİYET:
ERİLLİĞİN BEDELİ**
FUNDA GENÇOĞLU ONBAŞI.....143
- 5 BİR ERKEKLİK FANTEZİSİ: KURLAR VADİSİ**
AKSU BORA - TANIL BORA.....175
- 6 MİLLİYETÇİ VE CİNSİYETÇİ SÖYLEMİN ORTAKLIĞI:
HABERİN KİMLİK HALLERİ**
BURCU ŞENEL.....195
- 7 BATI'YA GİDEN HER YOL MÜBAH MI?
MİLLETİN GÜZELLİK YARIŞMALARıyla İMTİHANI**
EYLEM ÖZDEMİR.....229

ÜÇÜNCÜ KISIM

Geçmiş ve Bugün: Mitler, Sahneler, Aktörler

- 8 “ERKEK DOĞMADIK DİYE
YURDUMUZA KÜS MÜYÜZ?”:
HALKEVİ SAHNELERİNDEN KADIN KESİTLERİ**
KADİR DEDE.....257
- 9 ÜÇ TARZ-I TAHAYYÜL:
HALİDE EDİB ADIVAR, YAKUP KADRI
KARAOŞMANOĞLU VE PEYAMİ SAFA'NIN
ÜTOPYACI GELECEK KURGULARINDA
İDEOLOJİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET**
SINAN YILDIRMAZ - YASEMİN TEMİZARABACI YILDIRMAZ289

10	MİLLİYETÇİLİĞİN ERKEK ANLATISI: ERİL PASAJLARDA KADIN SİLÜETLERİ	
	<i>SİMTEN COŞAR - AYLIN ÖZMAN</i>	323
11	MİLLİYETÇİ-MUHAFAZAKÂR TAHAYYÜL VE 12 EYLÜL FİMLERİ	
	<i>ÇAĞLA KARABAĞ SARI</i>	355
	YAZARLAR HAKKINDA	385

GİRİŞ YERİNE

Bu kitabın arka planında, farklı coğrafyalarda ve tarihsel dönemlerde bir siyaset tarzı, stratejisi, siyasal söylem, hareket, ideoloji, siyasal-kültürel bir olgu olarak farklı biçimlerde işlenen milliyetçiliğe içkin toplumsal cinsiyet rejimlerine, Türkiye özelinde bakma kaygısıyla, 12. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi kapsamında gerçekleştirdiğimiz panel yatıyor. Panel milliyetçiliğin popüler dilde ve/ya da gündelik yaşamda çoğunlukla fark edilmeden akıp gitme biçimlerini, laf olsun diye söylenen, okurken görülmeyen, söylendiğinde duyulmayan, ilk bakışta fark edilmeyenleri gündeme getirme kaygısı taşıyan çalışmalarından oluşmaktaydı. Aynı kaygıyı paylaşan, farklı disiplinlerden akademisyenlerin yazılarının eklenmesiyle, gündelik yaşamımızın farklı eksenleri içinden geçen milliyetçilik hattının toplumsal cinsiyet merceğinden görünür kılınması, elinizdeki derlemenin temel katkısını oluşturdu. Derleme bizim için, bugüne kadar sıradanlığı itibarıyla çalışılmamış olanın yanı sıra halihazırda ziyadesiyle çalışılmış temaları sıradanlık içerisinde ele alan yazılarla, tematik ve yönetsel çeşitliliğin *ortak derdin* irdelenmesinde engel teşkil etmediğini göstermesi açısından önemli.

Nitekim, kitabın ilk kısmının ilk yazısı Suavi Aydın'ın Türkiye'de milliyetçiliğin sosyal bilimler alanındaki yaygın ele alı-

nış biçimlerinin yapıcı bir eleştirisine ayrıldı. Aydın, “Popüler Kültür ve Milliyetçilik - Sokağın Hissi” başlıklı katkısında, Türkiye’de milliyetçiliğin tarihsel seyrini, siyaseten kurucu işlevini anlamak için salt tarihsel ve salt siyasal ve/ya da tarihsel-siyasal okumanın gerekli ama yetersiz bir tercih olduğuna, milliyetçiliğin gündeliğe sinmişliğini açığa çıkarmanın sadece mukteditlerin kurumsal düzlemdeki görüntülerini, yapıp etmelerini değil, doğrudan tabi addedilenlerin, aynı zamanda öznellikleri vasıtasıyla yeniden kurdukları siyasal bir oluş biçimi olarak milliyetçiliği *görmenin* doğrudan öznellik halleri ve anlatılarıyla mümkün olabildiği saptamasından hareket ediyor. Bu çerçevede, Aydın tarihsel-siyasal okumanın zemininde durması gereken olarak antropolojik yaklaşımın altını çizerken, milliyetçiliklerin çeşitliliklerinin tek bir kuramsal yaklaşıma sığamayan bir olguyla karşı karşıya kalmamızı beraberinde getirdiğine işaret ediyor: “Bütün bu çeşitlilik, olumsuzluk ve tarihsellik milliyetçilikleri, ister resmî ve popüler formları arasında isterse farklı sorunların yaşandığı farklı coğrafyalar arasında olsun, tek bir kuramsal açıklama içinde görebilmemize engel olmaktadır.” Suavi Aydın’ın metodoloji üzerine tartışmasını, birinci kısmı tam da onun bıraktığı yerden tamamlayan Tuba Kancı’nın katkısı, öncelikle derlemede yer alan tüm yazıların takibi açısından vazgeçilmez olan teorik haritalandırmayı sunması itibarıyla önemli. Kancı, feminist milliyetçilik okumalarıyla ilgili literatür incelemesini takiben Türkiye’de bir devlet politikası olarak milliyetçiliğin nesiller boyunca aktarımında kadınlık-erkeklik rolleri vasıtasıyla doğallaştırılmasının tarihsel izlerini dönemsel değişikliklere ve devamlılıklara bakarak sunuyor. Böylelikle, farklı hükümet politikalarının, farklı tarihsel-siyasal dinamiklerin, milliyetçiliğin tezahürlerindeki etkisini açığa çıkartırken, toplumsal cinsiyet eksenli sürekliliklerin de altını çiziyor. Ne de olsa “ordu-millet geleneği halkımızın ortak karakteri”dir ve kadınların bu doğrultudaki karakterlenme sürecinde rolleri, annelik, karılık, ev işlerinden *gerekirse* meslek sahipliğine kadar uzanır. Kancı’nın okumasını, “Sevginin ve Nefretin Eğilip Bükülebilirliği: Kadınların Milliyetçiliği”

başlıklı bölüm takip ediyor. Nagehan Tokdoğan, milliyetçilikle hemhal olan kadınlarla birlikte yürüttüğü saha çalışmasıyla tam da Suavi Aydın'ın işaret ettiği yönde, kadınların milliyetçi öznel(1)iklerini gündelik pratikleri içerisinde okumaya, anlamaya, aktarmaya çalışıyor, milliyetçilik-toplumsal cinsiyet bağtısını feminist perspektiften değerlendirirken, kadınların tabiliği, güçsüzleştirilmeleri, milliyetçiliğe içkin patriarkal işleyişe teslimiyetlerine odaklanmanın kapatıcı etkisine yanıt niteliğinde milliyetçi söylemin kadınların dilinde eğilip bükülebilirliğini görmeyi öneriyor. Bunu yaparken, kadınların patriarkalla pazarlıklarının zorunlu olarak teslimiyeti beraberinde getirmesinin gerekli olmadığına ve söz konusu *ince* pazarlığın manipüle edilebilir niteliğine işaret ederken, milliyetçiliğin erilliği massedici dilini de gözden kaçırmıyor.

Derlemenin ikinci kısmı popüler kültürde milliyetçi söylemin (yeniden) üretimine, mübadelesine, sıradanlaştırılmasına, estetize edilmesine ve bu vasıtalarla olumlanma biçimlerine odaklanan çalışmalara ayrıldı. Bu birbirinden çok farklı temalar üzerinden milliyetçiliğe içkin cinsiyetçiliği, cinsiyetçiliğe eklenen milliyetçi motifleri deşifre eden çalışmaların birleştiği zemin, toplumsal gerçekliğin üretilmesinde; gerçek olana ilişkin süreçlerin anlamlandırılmasında, belirleyici bir işlev yüklenen medya metinlerini merkeze almaları.

Funda Gençoğlu Onbaşı, yazılı medyada yer alan bedelli askerlik-vidani ret tatışmalarına odaklandığı, “Zorunlu-Gönüllü Milliyetçilikler ve Toplumsal Cinsiyet: Erilliğin Bedeli” başlıklı yazısında askerlik üzerine ana akım söylemsel pratikleri analiz ediyor. Bu pratiklerde, eril dilin/siyasetin; toplumsal cinsiyet hiyerarşisi ve bu hiyerarşiyile özdeşleşmiş cinsiyetçi ayrımcılığın kurulma biçimlerinin izlerini süren Gençoğlu Onbaşı “gerek resmî ve hâkim söylemsel pratikler gerekse alternatif söylemler üzerinden geliştirilen argümanların yerleşik eril siyaset pratiğiyle girdikleri ilişki”deki çelişkilere dikkat çekerken, bu süreçte özellikle LGBT birey ve gruplara yöneltilen ayrımcılığı ve ayrımcılığın yeniden üretimini gündeme taşıyor. Gençoğlu Onbaşı'nın bıraktığı yerden erkekliğin hegemonyasından de-

vamla Aksu Bora ve Tanıl Bora “Bir Erkeklik Fantezisi: Kurtlar Vadisi” başlıklı çalışmalarında, “erkek kültürü” ve “erkeklik deneyimi”ni görsel medyada *Kurtlar Vadisi* karakterleri üzerinden okuyorlar. Bora ve Bora “[t]elevizyon dizilerinin masal ve fantezi dünyasının, insanların ‘gerçek’ hayatına nasıl nüfuz edebildiğine” bakarken fantezide ve gerçeklikteki erkeklik ve kadınlık kurgularının iç içe geçmişliğini açığa çıkarıyorlar. “Modernitenin ‘baba’nın yası bile tutulamayan kaybıyla bağlantılı bir erkeklik krizi” olduğu tespitinden hareketle, kurucu erkeklik değerlerini, erkekliğin belirli bir biçimine referansla çözümlüyorlar. Bunu yaparken, erkekliğin kuruluşu açısından vazgeçilmez olan kadınlara, gerçek-fantezi arasındaki geçişkenlikte yaygın olumsuz kadın ve nadir olumlu kadın imgelerinin arzulanan erkekliğin üretimindeki işlevselliğini irdeliyorlar. Burcu Şenel, ana akım medyanın etnik önyargıların, ırkçı ve ayrımcı söylemlerin (yeniden) üretildiği, meşrulaştırıldığı ve toplumsal gerçekliğin, egemen milliyetçi ideolojiyle uyumlu biçimde sınırlandırıldığı bir alan olduğu tespitinden yola çıktığı, “Milliyetçi ve Cinsiyetçi Söylemin Ortaklığı: Haberin Kimlik Halleri” başlıklı yazısında, milliyetçi-ırkçı-cinsiyetçi söylemlerin kesiştikleri alanda, Kürt kimliğinin yazılı medyada temsil, inşa ve alımlanma biçimlerini irdeliyor. Ana akım medyada, “eril bir anlatı olarak kurulan ve cinsiyetçi söylemlerle iç içe geçen haberler”, Şenel’e göre “kadınlar ve heteronormatif olanın dışında konumlanan farklı cinsel kimlikler/yönelimler için de yok sayılmanın, temsil edil(e)memenin bir alanı”nı oluşturuyor. Eylem Özdemir de “Batı’ya Giden Her Yol Mübah Mı? Millet’in Güzellik Yarışmalarıyla İmtihani” başlıklı çalışmada, ana akım medyada yer bulan haber ve yazılar üzerinden, ulus inşa süreci ve toplumsal cinsiyet kurgusu arasındaki ilişkiyi merkeze alarak, Türkiye’de düzenlenen ilk güzellik yarışması örneğinde “yeni Cumhuriyet kadını” imgesiyle milliyetçi söylemin eklemlenme sürecini ve biçimini tartışıyor. Bu kapsamda Özdemir, okuyucunun dikkatini “ilk güzellik yarışmalarında kullanılan milli söylemin üç zihinsel çerçeve”sine çekiyor: “Cumhuriyet’in Batılılaşma hareketi ve yönelimi; ‘yeni kadın’ın inşası; ve ırk söylemi”.

Üçüncü kısım, Eylem Özdemir'in bıraktığı tarihsel dönemle başlıyor ve günümüz Türkiye'sine uzanıyor. Tiyatrodan sinemaya, romanlara ve tarihsel öykülemelere kadar uzanan bir yelpazede, milliyetçilikle cinsiyetçilik arasındaki geçişkenliği, milliyetçi söylemin toplumsal cinsiyet üzerinden yeniden üretimini inceleyen yazılar, bir yandan kurumsal iktidar mekanizmalarının *dışında* durduğu varsayılan kaynaklardan muktedirin dilinin işleyişine bakarken, diğer yandan muktedirin dilindeki kırılmanın bizatihi milliyetçiliği sahiplenen kadınların dilinden görünürlüğünü ve cinsiyetçi bir söylemin barındırdığı nişlerin, öznesi kadınlar olduğunda nasıl manipüle edilebileceğini soruşturuyorlar. Bu çerçevede Kadir Dede, "Erkek Doğmadık Diye Yurdumuza Küs Müyüz?: Halkevi Sahnelerinden Kadın Kesitleri" başlıklı çalışmasında, ulus inşa sürecinde görünürlük kazanan kadınlık kurgularını Halkevleri'nde sahnelenen tiyatro eserlerinde yer bulan kadın tiplermeleri üzerinden ele alıyor. Dede, ulus, uluslaşma ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi teorik düzlemde irdelerken, "sahnedan izleyiciye, oradan da sokaklara ve hanelere ulaşması arzulanan mesajın cinsiyete dair içeriği"ne odaklanıyor. Sinan Yıldırım ve Yasemin Temizarabacı Yıldırım "Üç Tarz-ı Tahayyül: Halide Edib Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Peyami Safa'nın Ütopyacı Gelecek Kurgularında İdeoloji ve Toplumsal Cinsiyet" başlıklı çalışmalarında, Dede'nin çalışmasında irdelenen mesaja içkin gelecek kaygısının izlerini sürüyorlar. Üç farklı dönemde, üç farklı yazar tarafından kaleme alınan ütopyaları karşılaştırmalı bir perspektiften ele alan yazarlar, bu ütopyist yapılar içerisinde "feminist bir milliyetçilik ile Kemalist bir milliyetçiliğin ortaklaştığı ve ayrıştığı" noktalarla birlikte "muhafazakâr ahlaklılıkla birleşmiş bir milliyetçi algının tahayyül ettiği gelecekte toplumsal cinsiyetin nasıl kurgulandığı" sorusuna yanıt arıyorlar. Simten Coşar ve Aylin Özman, Turgut Özakman'ın üçlemesini inceledikleri, "Milliyetçiliğin Erkek Anlatısı: Eril Pasajlarda Kadın Silüetleri"nde milliyetçiliğin içerisine gömülen ve dolayısıyla görünmeze sabitlenen toplumsal cinsiyet düzenlemelerinin, erkekler ve kadınlar arasındaki hiyerarşinin

ötesinde kadınlar arasındaki sınıf ve etnisite farklılıklarını keşen cinsiyetler hiyerarşisinin yeniden üretilişini odağa alıyorlar. Coşar ve Özman, bir yandan Özakman'ın ilgili eserlerinde sıradanlaştırma-mitleştirme denklemi üzerinden işletilen popüler milliyetçi dilin *kahraman* arayışında, kahramansızlık açmazını çözümlerken, diğer yandan bu eserlerde hedeflenen mit sahnelerine sorgusuz dahil edilen ve/ya da davet edilen diğer metinlerle girilen monolog ve/ya da diyalogların erilliğine dikkat çekiyorlar. Çağla Karabağ Sarı'nın, 12 Eylül filmleri üzerinden yürüttüğü, "Milliyetçi-Muhafazakâr Tahayyül ve 12 Eylül Filmleri" başlıklı alımlama çalışmasında eleştirel bir okumaya tabi tuttuğu milliyetçi-cinsiyetçi değerlendirmeler, tam da Coşar ve Özman'ın çalışmalarında detaylandırılan mit sahnesinde Özakman'ın seslendiği birincil kitle olan 2000'lerin gençlerine odaklanıyor. Karabağ Sarı, analizinde popüler kültür alanına sirayet gücü milliyetçilik-cinsiyetçilik bileşkesiyle işleyen tahakkümün yine popüler kültür içerisinden ve doğrudan milliyetçi-cinsiyetçi söylemin öznelinin *kendiliğinden* okumalarıyla kırılabileceği nişlere dikkat çekiyor. Yazarın da işaret ettiği gibi, söylem eğer akışkanlıkla tanımlanıyorsa popüler kültürden politik mücadeleye geçişin yolu çok uzun olmasa gerek ya da böyle olacağını ummak gerek.

Nihayetinde, milliyetçiliğin farklı veçhelerle kişiselden toplumsala ve kamusala uzanan hatta birdenbire, *kendiliğinden*, bağlantıda olduklarımızın dilinde ve doğrudan kendi dilimizde beliriverdiği, kurumsal iktidar mekanizmalarının çekirdeğinden çıkan, kurumsal iktidarı ellerinde bulunduranların gönüllü benimsedikleri bir söylem olduğu bir coğrafyada yaşıyoruz. Bu kitapta, söz konusu farklı veçheleri, görünme biçimlerini, kurumsaldan kişisele oradan kolektife uzanan bir menzilde örnekleme amacını taşıyoruz. Bunu yaparken milliyetçiliği böylesine sirayet edici kılan asıl etmenin, farklı biçimleriyle cinsiyetçiliği içermesi, farklı tarihsel-siyasal dinamikler içerisinde farklı cinsiyetçi pratikleri işletebilmesi olduğu düşüncesiyle, milliyetçiliğin *erkek* yüzünü fark edip göstermenin ötesinde Türkiye'de Cumhuriyet tarihi boyunca karşılaşılan toplum-

sal cinsiyet rejimlerinin hangi milliyetçilik versiyonlarına temel teşkil ettiklerine dair ipuçları sunmaya çalışıyoruz. Kahramanların, silüetlerin, figüranların olmadığı eşitlikçi bir yaşam için toplumsal cinsiyet temelli analize dayalı bir milliyetçilik deşifresinin elzem olduğu kabulünden hareketle, elinizdeki derlemenin sadece açığa çıkarmaya değil, soru sordurmaya, doğrudan gündeliğin sorularıyla milliyetçi söylem vasıtasıyla sorgusuz kabul edilegelen ayrımcı pratikleri sorgulatmaya vesile olmasını diliyoruz.